

І.Д. СОФІНСЬКА

Ірина Дмитрівна Софінська, кандидат юридичних наук, доцент Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська Політехніка»

ORCID 0000-0002-3853-7626

**ВІЗІЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА (1918–2018)**

Напрацювання сучасної концепції динамічного праворозуміння у сфері регламентування конституційно-правового інституту громадянства і застосування правовладдя під час реалізації права кожної людини на громадянство покликане продемонструвати трансформацію усвідомлення кожним засадничого «права мати права»¹.

Розвиток правової доктрини громадянства в Україні відбувався поступово: можемо впевнено констатувати стовікову часову позначку, коли у 1918 р. з'явилася достатньо умовна точка відліку законодавчого закріплення українського громадянства. Однак єдиної позиції щодо періодизації законодавчого регламентування інституту українського громадянства науковцями не було сформовано. Якщо одні українські вчені, розмірковуючи про розвиток інституту громадянства, обмежують його винятково періодом, який пов'язаний зі становленням України як сучасної суверенної держави², то інші науковці детально аналізують його історичний розвиток з часу виникнення без очевидних етапів становлення (Л. Альбертіні³, О. Копиленко⁴). Деякі вчені пропонують конкретні критерії для періодизації становлення та розвитку інституту громадянства в Україні. До прикладу, О. Лотюк пов'язує історичний розвиток інституту громадянства в Україні як з етапами українського державотворення, так і з етапами становлення українського конституціоналізму⁵. Поділяємо думку українських дослідників громадянства (М. Суржинського, Ю. Тодики, Ю. Шемшученка), що інститут громадянства в Україні пройшов декілька конкретних етапів: період відродження національної Української держави (1917–1920 рр.), радянський період інституту громадянства в Україні, конституційно-правовий інститут громадянства в Україні як незалежній суверенній державі⁶.

Вважаємо, що окремим пунктом цієї темпоральної періодизації розвитку правової доктрини громадянства варто додати міжвоєнний період, коли регіони сучасної України входили до різних держав Європи⁷. Візуально процес еволюції законодавчого регламентування правового інституту громадянства в Україні протягом ХХ–ХХІ ст. ст. зримо пройшов такі основні етапи періодизації: *державницький* період (1917–1921 рр., законодавство Української Народної Республіки, Гетьманату, Директорії); *міжвоєнний* період (1922–1945 рр., українці у соціумі Польщі, Радянського Союзу, Румунії, Угорщини та Чехословаччини); *радянський* період (закінчення Другої світової війни і до відновлення Україною незалежності у 1991 р.); *сучасний* період (з 24 серпня 1991 р.)⁸.

Питання законодавчого закріплення громадянства у державотворчих документах України набуло нового значення і актуальності передусім у ХХ ст., у зв'язку з геополітичними змінами на карті Європи, а також з очевидною потребою самовизначення та самоідентифікації громадян України. Для окреслення світоглядного ядра українського громадянства та його ціннісного наповнення ми акцентуємо увагу на двох визначальних періодах розвитку правової доктрини громадянства в Україні: *державницькому* та *сучасному*.

Джерельну базу державницького періоду розвитку правової доктрини українського громадянства становлять закон про громадянство Української Народної Республіки від 2 березня 1918 р. (т. зв. березневий закон 1918 р.)⁹, закон про громадянство Української Держави від 2 липня 1918 р. (т. зв. липневий закон 1918 р.)¹⁰. Сучасний період розвитку правової доктрини громадянства в Україні характеризується законом про громадянство від 8 жовтня 1991 р.¹¹ та законом про громадянство від 18 січня 2001 р. (чинний) зі всіма змінами та поправками¹².

Серед основних маркерів громадянства, які визначають ступінь дихотомії «держава – громадянин», найважливішими є такі: сутність та права природа громадянства, особливі підстави та принципи набуття/припинення громадянства, причини (підстави) відмови у прийнятті особи до громадянства, допустимість/прийнятність подвійного (множинного) громадянства, виникнення безгромадянства тощо. Протягом ХХ ст. ці маркери «заволоділи» світом та набули нового значення на міжнародному рівні: по-перше, були прийняті на рівні ООН та Ради Європи засадничі документи, які стосувалися дискурсу громадянства (Загальна декларація прав людини 1948 р.¹³, Європейська конвенція про громадянство 1997 р.¹⁴ та інші). По-друге, була сформульована концепція громадянства у рішенні Міжнародного суду справедливості ООН у справі *Nottebohm (Lichtenstein v. Guatemala)* від 1955 р., де в п. 23 сказано, що громадянство – це «реальний та ефективний правовий зв'язок між державою та особою, який існує як на підставі інтересів та почуттів, так і взаємних прав та обов'язків»¹⁵.

Понад сто років тому про взаємовідносини між тодішнім суспільством та особою, про місце такої особи у суспільстві писав Б. (Т.) Кістяківський¹⁶. З тих пір філософсько-правове ототожнення громадянства як очевидного взаємозв'язку між державою та громадянином не змінилося, а лише відбулося його істотне осучаснення. Трансформація опредметнення громадянства стосувалася насамперед самого визначення, оскільки громадянство як «взаємозв'язок між державою та особою» набуло нового значення у зв'язку із перманентною міграцією, глобальною локалізацією та локальною глобалізацією.

Сутність «громадянства» на початку ХХ ст. ототожнювалася з людством в цілому (з праці П. Мірчука «Українська державність 1917–1920»)¹⁷. Модерне поняття «громадянство» в ті часи розумілося як «горожанство» незалежно від національності особи¹⁸. Достеменно відомо з уривку програми Української демократично-хліборобської партії (опрацюванням та формулюванням якої займався В. Липинський), що «За горожанами України неукраїнської національності визнаються всі їхні культурно-національні права... Всякі спроби деяких представників цих меншостей зайняти при допомозі чужосторонніх державно-національних впливів упривілейоване становище на Україні – ми будемо поборювати всіма силами»¹⁹.

У давнину, як сказано в «Українській Загальній Енциклопедії» 1930 р., лише громадяни перебували під охороною права (на відміну від чужинців) і не були обмежені ним, до прикладу, у царині приватного права²⁰. Згодом «горожанство» надало громадянину певні політичні права (насамперед активне та пасивне виборче право), доступ до окремих професій та посад, зарезервованих винятково для своїх громадян (державна служба, адвокатура, видання часописів тощо)²¹.

В Україні чи не вперше визначення поняття громадянства було дане у п. 1 т. зв. липневого закону 1918 р., який був чинним під час Гетьманату та Директорії (тоді як у т. зв. березневого законі 1918 р. пояснення сутності громадянства було відсутнє)²². Отже, п. 1 т. зв. липневого закону 1918 р. чітко визначив, що «під громадянством Української Держави розуміється та державно-правна приналежність людини до неї, що надає особі права та обов'язки українського громадянина»²³.

У преамбулі закону про громадянство 1991 р. (втратив чинність) зазначено, що громадянство – це «постійний правовий зв'язок особи та Української держави, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках» (відповідає дефініції у справі *Nottebohm*)²⁴. Пізніше у ст. 1 закону про громадянство 2001 р. (у поточній редакції від 19 лютого 2016 р.) було уточнено, що громадянство – це «правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках»²⁵. Таке визначення абсолютно відповідає «духу» Європейської конвенції про громадянство 1997 року²⁶.

Наступним важливим маркером громадянства є присяга особи на вірність державі свого громадянства, виголошена під час набуття нею громадянства, зокрема у зв'язку із натуралізацією (відома нам завдяки *Magna Carta Libertatum* з XIII ст.)²⁷. Присяга на вірність була передбачена в обох законах про громадянство 1918 р.: у п. 4 т. зв. березневого закону 1918 р. («для відібрання свідоцтва про приналежність до громадян Української Народної Республіки мешканці Української Народної Республіки... мають... зложити урочисто клятви (торжественное обещание) на вірність Українській Народній Республіці»)²⁸; у п. 16 т. зв. липневого закону 1918 р. («кожний, прийнятий до українського громадянства, складає... присягу (заприсяжну обіцянку) на вірність республіці»)²⁹. В обох сучасних законах України про громадянство (1991 р. чи 2001 р.) присяга на вірність державі громадянства відсутня. На нашу думку, це – явна політико-правова прогалина, враховуючи збереження традиційних цінностей громадянства та забезпечення національної безпеки. Вважаємо, що виголошення присяги на вірність державі громадянства повинно бути законодавчо закріплене, особливо у контексті набуття особою українського громадянства у зв'язку із натуралізацією, як є в більшості демократичних держав світу.

Первинно, основними критеріями набуття особою громадянства від народження, а звідти і ймовірної її правової ідентифікації, були і є право крові (*ius sanguinis*), як набуття особою громадянства виняткового на підставі походження незалежно від місця народження, і право ґрунту (*ius soli*), як набуття особою громадянства за місцем народження незалежно від походження. Якщо порівнювати ці два принципи набуття громадянства та спробувати визначити їхній вплив на трихотомію взаємовідносин між особою, державою та суспільством, то набуття особою громадянства за походженням на підставі права крові (*ius sanguinis*) спрямоване, вочевидь, на збереження етнічного гомогенного середовища всередині держави та етнічної ідентичності діаспори. Деякі сучасні західні вчені вважають таке набуття громадянства певним анахронізмом, який в окремих державах західної ліберальної демократії є тотожним тим давнім феодалним привілеям, що виникали в людини від народження та успадковувалися від її батьків³⁰. Разом із тим набуття особою громадянства за народженням на підставі права ґрунту (*ius soli*) спроектоване на легалізацію емігрантів, представників національних меншин, які свідомо (у пошуках кращої долі) чи вимушено (в результаті територіальних змін, а відтак трансферту громадянства) опинилися на території іншої держави, а також на їхню поступову інтеграцію у суспільство-реципієнт.

На початку ХХ ст. українське законодавство з огляду на первинні підстави набуття громадянства використовувало спочатку право ґрунту (*ius soli*) у т. зв. березневого законі про громадянство 1918 р. («кожен, хто народився на території України і зв'язаний із нею постійним перебуванням», п. 1)³¹, потім право крові (*ius sanguinis*) у т. зв. липневого законі 1918 р. («особи набувають собі право українського громадянства... за народженням від громадян Української Держави», п. 8)³².

Обидва сучасні закони про громадянство України використовують право крові (*ius sanguinis*) як первинну підставу набуття особою громадянства від народження незалежно від місця народження (в Україні чи екс-

тратериторіально). Підтвердження цієї тези знаходимо у ст. 12 закону 1991 р. («дитина, батьки якої на момент її народження перебували в громадянстві України, є громадянином України незалежно від того, чи народилася вона на території України, чи за її межами»)³³ та у ст. 7 чинного закону про громадянство 2001 р. («особа, батьки або один із батьків якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України»)³⁴. Однак виникає питання щодо набуття громадянства від народження на підставі права крові (*ius sanguinis*) дитиною, народженою *posthumous*, якщо її батько був громадянином України, але помер до її народження. Це питання не врегульоване на даний час.

Вторинними способами набуття особою громадянства, відомими в Україні та визначеними ще з 1918 р., є натуралізація (звичайна, привілейована та виняткова), оптація та трансферт у зв'язку із територіальними змінами чи у випадку одруження особи і народження дітей. Звичайна натуралізація, зазвичай, передбачає набуття будь-якою особою громадянства іншої держави на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади, яке ґрунтується не на суб'єктивному праві конкретної особи, а на виконанні умов, передбачених законодавством конкретної держави: цензу осідлості (строку постійного проживання), наявності фактичного місця проживання та законних джерел існування, знання державної мови, історії та культури, відсутності «кримінального минулого» тощо.

Прикметно, що положення т. зв. березневого закону 1918 р. до основних підстав звичайної натуралізації зараховував такі: особа-заявник постійно проживає протягом трьох років на території УНР; не була ніколи помічена в діяльності, зверненій проти України; є «тісно зв'язаною з Україною своїм промислом чи заняттям» (п. 7)³⁵. У т. зв. липневому законі 1918 р. було зазначено, що звичайна натуралізація може бути застосована, коли особа має правоздатність та дієздатність; перебуває на території України упродовж трьох років; має спроможність годувати себе й родину (п. 9)³⁶.

У законі 1991 р. до офіційних підстав звичайної натуралізації (деякі з них не могли бути застосовані до виняткової та привілейованої) належали такі: відмова від іноземного громадянства; постійне проживання на території України протягом останніх п'яти років; володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування; наявність законних джерел існування та визнання і виконання Конституції України (ст. 17)³⁷. Після прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. до закону про громадянство були внесені зміни та доповнення у квітні 1997 р., які спричинили частковий перегляд і оновлення підстав звичайної натуралізації особи: визнання і виконання Конституції України та законів України; неперебування в іноземному громадянстві; безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років; володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування; наявність законних джерел існування³⁸.

Ймовірною підставою такої видозміни норми у контексті «неперебування в іноземному громадянстві» вважаємо те, що попередньо у ст. 1 закону про громадянство 1991 р. було передбачено, що «на підставі двосторонніх міждержавних договорів допускається подвійне громадянство». У першій редакції закону 2001 р. положення щодо неперебування особи в іноземному громадянстві було замінене на «зобов'язання припинити іноземне громадянство або неперебування в іноземному громадянстві (для осіб, які були громадянами держав, міжнародні договори України з якими дозволяють особам звертатися для набуття громадянства України за умови, якщо доведуть, що вони не є громадянами іншої договірної сторони)». Також до підстав звичайної натуралізації додалося «отримання дозволу на постійне проживання в Україні»³⁹.

У контексті виняткової натуралізації набуття особою громадянства відбувається на підставі рішення відповідних компетентних органів державної влади, яке ґрунтується на виконанні умов, не лише передбачених законодавством, а й додатково встановлених цими органами.

У сучасному світі, як і в минулому, існує декілька різних підстав привілейованої натуралізації особи як окремого способу вторинного набуття громадянства після народження. На окрему увагу заслуговує положення про дароване (октройоване) громадянство. В українському законодавстві відповідне положення було присутнє ще з 1918 р.: «громадянство Української Держави можуть придбати чужоземці, які зробили Українській Державі значні послуги» (п. 10(г) т. зв. липневого закону 1918 р.); до громадянства України можуть бути прийняті «особи, які мають визначні заслуги перед Україною або якщо їх прийняття до громадянства України становить державний інтерес для України» (ст. 16 п. 3 закону 1991 р.⁴⁰ чи ст. 9 ч. 3 чинного закону 2001 р.)⁴¹.

Законодавству України відомі підстави відмови у прийнятті до громадянства. У п. 12 т. зв. липневого закону 1918 р. йшлося про наявні відомості про ганебні вчинки заявника, їхні «плямуючі професії» або про можливу від них шкоду для Української Держави⁴². У ст. 17 п. 6 закону 1991 р. (першої редакції) до основних таких підстав належали: вчинення злочинів проти людства чи здійснення геноциду чи вчинення злочинів проти держави або тяжких злочинів проти особи; засудження особи до позбавлення волі до зняття судимості⁴³. У редакції 1997 р. були додані такі підстави відмови у набутті громадянства України у зв'язку із натуралізацією: перебування під слідством або уникнення покарання чи вчинення злочину на території іншої держави; перебування на військовій службі, в службі безпеки, в правоохоронних органах, органах юстиції або органах державної влади іноземної держави⁴⁴.

У законі про громадянство 2001 р. відбулося уточнення цих підстав: «засудження в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості)»; «вчинення на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким злочином»⁴⁵. У редакції 2005 р. таке формулювання було черговий раз відредаговане та доповнене: «особливо тяжким злочином». Востаннє зміна формулювання підстав відмови у прийнятті особи до українського громадянства відбулася у 2011 р. щодо «враху-

вання рівня загрози для національної безпеки держави» у контексті вчинення заявником тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Іншим фактором забезпечення національної безпеки держави вважається рівень допуску (не)громадян до участі в здійсненні публічної влади, а також реалізації ними активного та пасивного виборчого права. Закони про громадянство 1918 р. визначили, що «тільки громадяни Республіки користають з усієї повноти громадянських і політичних прав, беруть участь в урудуванні державним і місцевим життям через пасивну і активну участь в виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоврядування і мають права служби по державних і державно-громадських установах» (п. 3 т. зв. березневого закону)⁴⁶; «уся повнота політичних прав в Українській Державі, в тім числі активне та пасивне право участі в виборах до публічно-правових установ, а також право державної і публічно-громадянської служби, належить тільки громадянам Української Держави» (п. 3 т. зв. липневого закону)⁴⁷.

На даний час в Україні законодавство про громадянство не використовує громадянство як кваліфікаційну підставу участі в органах публічної влади (спосіб набуття громадянства, наявність подвійного (множинного) громадянства, тощо). І лише п. 2(б) ст. 19 Закону України «Про державну службу» встановлює, що «на державну службу не може вступити особа, яка має громадянство іншої держави»⁴⁸. Однак сфера дії цього закону на коло осіб суттєво зменшилася протягом останнього часу. На підставі даних аналітичної доповіді до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році» відомо, що протягом 2017 р. «виявлено 441 факт набуття іноземного громадянства представниками [органів публічної влади] державних органів та органів місцевого самоврядування, насамперед із числа секретноносців [осіб, які мали доступ до державної таємниці]⁴⁹. Ці дані вважаємо підтвердженням нашого переконання, що громадяни України, які є службовцями органів публічної влади, правоохоронних органів та здійснюють державно-владні повноваження, по-перше, не можуть бути біпатридами, по-друге, повинні бути винятково громадянами України від народження, а не бути особами, які набули українське громадянство після народження у зв'язку із натуралізацією (особливо привілейованою).

А тому наступним важливим маркером громадянства вважаємо наявність у особи подвійного (множинного) громадянства. На думку багатьох сучасних науковців, множинне громадянство і відчуття множинної вірності породжує плутанину між правами особи та її ідентичністю, культурою і політикою, державою та нацією, тобто тими засадничими елементами сутності концепції громадянства⁵⁰. Питання щодо сприйняття суспільством та регламентування національним законодавством (у контексті вироблення державної політики) наявності в особи / набуття особою подвійного (множинного) громадянства від народження чи після нього (як альтернативного) не було і не є проблемою винятково українською.

Враховуючи те, що подвійне громадянство («біпатризм») – це такий правовий статус особи, коли вона одночасно та легально володіє громадянством декількох держав, сум'яття виникає, коли біпатриди виявляють бажання реалізувати пасивне право голосу чи бути призначеними в органи публічної влади і мати доступ до державної скарбниці або таємниці, здійснювати державно-владні повноваження, а також бути представником правничої професії, а також тим, хто здійснює правоохоронні функції для забезпечення державної безпеки і суверенітету України. Ще складнішою виглядає ситуація, коли така особа набула альтернативне громадянство після народження у зв'язку із натуралізацією (будь-якою), оскільки виникають питання щодо вірності, патріотизму, національної безпеки.

У світлі біпатризму, а також виникнення в особи відчуття множинної вірності, в українському законодавстві 1918 р. були затверджені такі положення: «громадянин Української Народної Республіки не може бути громадянином іншої держави» (п. 10 т. зв. березневого закону)⁵¹, «громадянину Української Держави забороняється одночасно бути громадянином чи підданим іншої держави» (п. I.2 т. зв. липневого закону)⁵².

Сучасне законодавство України не передбачає чіткої заборони подвійного громадянства. Важливо наголосити, що законодавче закріплення принципу «єдиного громадянства» абсолютно не означає заборону подвійного громадянства, а йдеться про усвідомлення громадянства цілої держави, а не її територіальних частин (регіонів)⁵³. Інша річ, що подвійне (множинне) громадянство *de jure* в Україні не є передбачене на законодавчому рівні, однак існує *via facti* (до прикладу, діти, народжені у т. зв. «змішаному шлюбі», від народження стають біпатридами, зважаючи на різні громадянства батьків або популярний сьогодні бекітуризм, коли матері на підставі туристичної візи їдуть народжувати дитину у держави, в яких панує право ґрунту (*ius soli*): США, Канада тощо).

Наявність в особи подвійного громадянства часто може стати підставою для втрати (автоматичного припинення) громадянства першої держави. Таке положення присутнє в законодавстві України про громадянство («право громадянства відпадає, коли громадянин Української Держави приймає громадянство або підданство іншої Держави» (п. II.17 т. зв. липневого закону 1918 р.⁵⁴). У п. II.19 т. зв. липневого закону 1918 р. сказано: «хто без належного дозволу вступить до підданства іншої Держави, той підпадає карі, зазначеній у I ч. ст. 325 «Улож. о Наказ», і йому забороняється повертання на Україну»⁵⁵. Далі, «якщо громадянин України добровільно набув громадянство іншої держави» (ст. 20 п. 1 закону 1991 р.)⁵⁶; «добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави» (ст. 19 п. 1 чинного закону 2001 р.)⁵⁷.

Іншими, відомими нам та закріпленими на законодавчому рівні, способами припинення громадянства залежно від волевиявлення особи є такі: вихід із громадянства, коли особа добровільно припиняє своє громадянство; позбавлення і втрата громадянства, коли особу позбавляють громадянства конкретної держави примусово за ініціативою компетентних органів публічної влади; скасування набуття та денатуралізація. Як

відомо у т. зв. березневому законі про громадянство 1918 р. положення про втрату громадянства є відсутнім, однак присутня норма щодо виходу з громадянства: «громадянин Української Народної Республіки має право зрікатися громадянства Української Народної Республіки і через рік після того, як подасть про це заяву місцевій владі про приналежність, вказавши при цьому, в громадянство якої держави він переходить, він позбавляється прав і звільняється від обов'язків українського громадянства» (п. 12)⁵⁸.

Схоже формулювання бачимо у п. П.18 т. зв. липневого закону 1918 р., яким встановлюється, що «кожний громадянин Української Держави має право зректися громадянства України. Але ж те зречення розрішується не раніш як після трьох років перебування в Українськiм громадянствi»⁵⁹. Важливо наголосити, що у п. 21 т. зв. липневого закону про громадянство 1918 р. була передбачений ще одна підстава набуття особою громадянства після народження, а саме поновлення в громадянстві/рентуралізацію: «хто зрікся громадянства Української Держави, той має право прохати знову про прийняття в громадянство її не раніш, як через 5 років з часу виключення з громадянства»⁶⁰.

У сучасному законодавстві з громадянства питання щодо поновлення у громадянстві України є частково врегульоване (однак відсутнє чітке розмежування з ренатуралізацією). У законі 1991 р., який втратив чинність, передбачалося: «особу, яка раніше перебувала у громадянстві України, може бути поновлено за її клопотанням у громадянстві України» за допомогою процедури прийняття (звичайної натуралізації) без урахування 5-річного строку проживання на території України (ст. 17)⁶¹. Це положення «перейшло» у чинний закон про громадянство України 2001 р. з урахуванням обставин, традиційних для більшості держав Європи та світу. Отже, у ст. 10 ч. 4 є визначено, що у громадянстві України не поновлюються особи, які втратили його у зв'язку з набуттям його внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей чи фальшивих документів (йдеться про скасування набуття громадянства) або стосовно яких рішення про оформлення набуття громадянства України було скасоване компетентним органом держави (т. зв. денатуралізація)⁶². Однак і тут не є очевидним: йдеться винятково про поновлення в громадянстві чи про ренатуралізацію особи теж.

Дослідження траєкторії еволюції українського законодавства про громадянство дає усі підстави стверджувати, що предметнення громадянства, як «постійного у часопросторі правового та ефективного зв'язку між державою й особою, без зазначення етнічного походження особи, що передбачає певний набір взаємних прав, обов'язків та привілеїв», потребує конкретнішого законодавчого регламентування на підставі європейського та світового досвіду. Окреслена траєкторія еволюції законодавства про українське громадянство 1918, 1991 та 2001 рр., в основному спрямована на гарантування людиноцентризму, ефективно поєднання гарантування і захисту прав людини та забезпечення національної безпеки держави.

Як висновок, вважаємо, що у зв'язку із активізацією різноманітних глобалізаційних, цивілізаційних та міграційних процесів необхідно вдосконалити чинне законодавство України про громадянство у контексті чіткого, юридично аргументованого регламентування подвійного (множинного) громадянства та визначення можливості таких громадян бути обраними (призначеними) до органів публічної влади; підстав денатуралізації та ренатуралізації; визначення поколінь українців, народжених екстратериторіально, які можуть бути громадянами України на підставі права крові *ius sanguinis* від народження.

¹ Ковальчук В., Софінська І. Генеза українського законодавства про громадянство. Науковий журнал «ScienceRise: Juridical Science». 2018. № 1(3). С. 4–10.

² Бедрій Р.Б. Громадянство України: конституційно-правова основа : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 2005. С. 8–9.

³ Альбертіні Л.М. Правове регулювання громадянства в європейських державах (порівняльний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 1998. С. 10.

⁴ Копиленко О.Л. З історії законодавства про громадянство України. Київ: Новий парламентський інститут, Парламентське вид-во, 2001. 72 с.

⁵ Лотюк О.С. Теоретичні основи інституту громадянства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 1998. С. 11.

⁶ Тодика Ю.М. Громадянство України: конституційно-правовий аспект: навч. посіб. Харків : Факт, 2002. С. 28–39.

⁷ Софінська І. Філософсько-правова візія доктрини громадянства. Львів: Вид-во «Каменярь», 2018. С. 224–225.

⁸ Там само.

⁹ Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 року). *Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000)* / упоряд.: В. Андрієнко, С. Бритченко, В. Суботенко, С. Чехович. Київ: Континент. 2000. С. 4–5.

¹⁰ Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).

¹¹ Про громадянство України: Закон України № 1636-ХІІ від 08.10.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 50. Ст. 701.

¹² Про громадянство України: Закон України № 2235-ІІІ від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 9. С. 1. Ст. 342.

¹³ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. С. 89. Ст. 3103.

¹⁴ Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 56; 2006. № 41. Ст. 2720. С. 59. Ст. 1917.

¹⁵ Nottebohm Case. Liechtenstein v. Guatemala; ICJ 1955; Reports. P. 315.

¹⁶ Gesellschaft und Einzelwesen: eine Methodologische Untersuchung. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Kaiser-Wilhelms-Universität zu Strassburg, vorlegt von Theodor Kistiakowski/Berlin: Verlag von Otto Liebmann, 1899. 55 s.

- ¹⁷ Мірчук П. Українська державність. 1917–1920. Філадельфія, 1967. С. 18, 62, 355.
- ¹⁸ Там само. С. 65, 305, 323.
- ¹⁹ Мірчук П. Від Другого до Четвертого Універсалу. Ліга Визволення України: Торонто, 1955. С. 28–30.
- ²⁰ Українська Загальна Енциклопедія: Книга Знання: в 3 т. Львів; Станіславів; Коломия: Рідна школа, 1930. Т. 1: А–Ж / під гол. ред. І. Раковського. С. 832–833.
- ²¹ Там само.
- ²² Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 року). *Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000)* / упоряд.: В. Андрієнко, С. Бритченко, В. Суботенко, С. Чехович. Київ: Континент. 2000. С. 4–5.
- ²³ Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).
- ²⁴ Про громадянство України: Закон України № 1636-ХІІ від 08.10.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 50. Ст. 701.
- ²⁵ Про громадянство України: Закон України № 2235-ІІІ від 18.01.2001 р. (у поточній редакції від 19.02.2016 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
- ²⁶ Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. *Офіційний вісник України* від 02.08.2010. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 56; 2006. № 41. Ст. 2720. С. 59. Ст. 1917.
- ²⁷ Salmond J.W. Citizenship and Allegiance. *Law Quarterly Review*, Volume XVIII, Number LXIX, January 1902. P. 51.
- ²⁸ Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 року). *Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000)* / упоряд.: В. Андрієнко, С. Бритченко, В. Суботенко, С. Чехович. Київ: Континент. 2000. С. 4–5.
- ²⁹ Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).
- ³⁰ Carens J.H. Aliens and Citizens: The Case for Open Borders / In *'The Rights of Minority Cultures'*, edited by Will Kymlicka, Oxford New York Oxford University Press, 1995. 387 p.
- ³¹ Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 року). *Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000)* / упоряд.: В. Андрієнко, С. Бритченко, В. Суботенко, С. Чехович. Київ: Континент. 2000. С. 4–5.
- ³² Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).
- ³³ Про громадянство України: Закон України № 1636-ХІІ від 08.10.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 50. Ст. 701.
- ³⁴ Про громадянство України: Закон України № 2235-ІІІ від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України* від 16.03.2001 р., 2001 р., № 9, стор. 1, стаття 342.
- ³⁵ Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 року). *Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000)* / упоряд.: В. Андрієнко, С. Бритченко, В. Суботенко, С. Чехович. Київ: Континент. 2000. С. 4–5.
- ³⁶ Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).
- ³⁷ Про громадянство України: Закон України № 1636-ХІІ від 08.10.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 50. Ст. 701.
- ³⁸ Про громадянство України: Закон України № 1636-ХІІ від 08.10.1991 р. (у редакції від 16.04.1997 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210/97-%D0%B2%D1%80>
- ³⁹ Про громадянство України: Закон України № 2235-ІІІ від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 9. С. 1. Ст. 342.
- ⁴⁰ Про громадянство України: Закон України № 1636-ХІІ від 08.10.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 50. Ст. 701.
- ⁴¹ Про громадянство України: Закон України № 2235-ІІІ від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 9. С. 1. Ст. 342.
- ⁴² Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).
- ⁴³ Про громадянство України: Закон України № 1636-ХІІ від 08.10.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 50. Ст. 701.
- ⁴⁴ Про громадянство України: Закон України № 1636-ХІІ від 08.10.1991 р. (у редакції від 16.04.1997 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210/97-%D0%B2%D1%80>
- ⁴⁵ Про громадянство України: Закон України № 2235-ІІІ від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 9. С. 1. Ст. 342.
- ⁴⁶ Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 року). *Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000)* / упоряд.: В. Андрієнко, С. Бритченко, В. Суботенко, С. Чехович. Київ: Континент. 2000. С. 4–5.
- ⁴⁷ Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).
- ⁴⁸ Про державну службу: Закон України № 889-VIII від 10.12.2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. Ст. 43.
- ⁴⁹ Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році», Національний інститут стратегічних досліджень: К., 2018. С. 191.
- ⁵⁰ Kastoryano R. *Settlement, Transnational Communities and Citizenship*. International Social Science Journal, Volume 52, Issue 165, September 2000. P. 307–312.
- ⁵¹ Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 року). *Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000)* / упоряд.: В. Андрієнко, С. Бритченко, В. Суботенко, С. Чехович. Київ: Континент. 2000. С. 4–5.
- ⁵² Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).

⁵³ Про громадянство України: Закон України № 2235-III від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 9. С. 1. С. 342.

⁵⁴ Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (дата звернення: 12.02.2019).

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Про громадянство України: Закон України № 1636-XII від 08.10.1991 р. (у редакції від 16.04.1997 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210/97-%D0%B2%D1%80>

⁵⁷ Про громадянство України: Закон України № 2235-III від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 9. С. 1. Ст. 342.

⁵⁸ Закон «Про громадянство Української Народної Республіки» (2 березня 1918 року). Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918–2000) / упоряд.: В. Андрієнко, С. Бритченко, В. Суботенко, С. Чехович. Київ: Континент. 2000. С. 4–5.

⁵⁹ Закон про громадянство Української Держави (2 липня 1918 року). URL: [http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918\(08\)02.zakon.php](http://www.hai-nuzhnyk.in.ua/doc2/1918(08)02.zakon.php) (Дата звернення: 12.02.2019).

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Про громадянство України: Закон України № 1636-XII від 08.10.1991 р. (у редакції від 16.04.1997 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/210/97-%D0%B2%D1%80>

⁶² Про громадянство України: Закон України № 2235-III від 18.01.2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 9. С. 1. Ст. 342.

Резюме

Софінська І.Д. Візія законодавчого регламентування українського громадянства (1918–2018).

У цій статті автор аналізує українське законодавство про громадянство 1918, 1991 та 2001 рр. (зі змінами та доповненнями). Мета статті полягає у спробі з'ясувати ціннісне наповнення сутності громадянства та його трансформацію в Україні протягом ста років, знайти вдале увідповіднення трихотомії взаємовідносин між особою, державою і суспільством. Унаочнення та збереження єдності триади «особа-державо-суспільство» в його перманентному розвитку є додатковим фактором усвідомлення кожним перманентних цивілізаційних і глобалізаційних викликів. Особливу увагу автор звертає на основні маркери законодавчого регламентування громадянства, за допомогою яких можна визначити ціннісну сутність і правову природу цього конституційно-правового інституту.

Ключові слова: громадянство, законодавство про громадянство, набуття громадянства, подвійне (множинне) громадянство, припинення громадянства, принцип вірності.

Резюме

Софинская И.Д. Видия законодательного регламентирования украинского гражданства (1918–2018).

В этой статье автор анализирует украинское законодательство о гражданстве 1918 г., 1991 и 2001 гг. (с изменениями и дополнениями). Цель статьи заключается в попытке выяснить ценностное наполнение сущности гражданства и его трансформацию в Украине в течение ста лет, найти удачное приведения трихотомии взаимоотношений между лицом, государством и обществом. Иллюстрации и сохранение единства триады «лицо-государство-общество» в его перманентном развитии являются дополнителем фактором осознания каждым перманентных цивилизационных и глобализационных вызовов. Особое внимание автор обращает на основные маркеры законодательного регламентирования гражданства, с помощью которых можно определить ценностную сущность и правовую природу этого конституционно-правового института.

Ключевые слова: гражданство, законодательство о гражданстве, гражданство, двойное (множественное) гражданство, прекращение гражданства, принцип верности.

Summary

Sofinska I. Vision of legislative regulation of Ukrainian citizenship (1918–2018).

In this paper we'd compare Ukrainian nationality laws of 1918, 1991 and 2001 and demonstrate trajectory of Ukrainian citizenship legislation. As we know modern correct application of citizenship issues is a very important tension in frames of such triangle: person – state – society. We should note that till now there are a lot of discussions on this issue in order to determine possible strong ideological baggage, package of rights and duties and full membership in a state (features of citizenship) from every day and personal complexity of social interaction. Obviously, citizenship is a personal question of constitutional matters, therefore we emphasize that it is not only a philosophic or sociological issue, but also a legal one, mainly because of its primary essence which is purely related to legal (constitutional) matters. Therefore, we are sure that a research of citizenship concept' sources, deep analysis of its evolution and interconnection with state development deserves an additional attempt to study being one of the main modern European humanitarian standards and playing a prior role in personal self-consciousness and self-determination. That is why, the main citizenship markers we analyze in this paper are the followings: citizenship concept in the view of Nottebohm case 1955, principles of person's acquisition of citizenship by birth (jus sanguinis and jus soli), dual (multiple) citizenship, modes of its acquisition (naturalization, by marriage, by option or transfer, by investment) and its loss.

Key words: citizenship, citizenship legislation, acquisition of citizenship, dual (multiple) citizenship, termination of citizenship, principle of allegiance.